

Формування психологічної готовності студентів ВНЗ до оволодіння майбутньою професією

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури виділено механізми (емоційно-вольова саморегуляція, ціннісно-смыслова саморегуляція, самоідентифікація, самосуб'єктивація) та особистісно професійні якості (емпатія, мотивація досягнень, ставлення до власного-Я, почуття громадського обов'язку, рівень життєвої настанови, здатність до психологічної близькості з іншою людиною), що впливають на формування психологічної готовності студентів ВНЗ до оволодіння майбутньою професією.

Ключові слова: професійне самовизначення, особистісно-професійна якість, саморозвиток, професійні вміння.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы выделены механизмы (эмоционально-волевая саморегуляция, ценностно-смысловая саморегуляция, самоидентификация, самосубъективация) и личностно-профессиональные качества (эмпатия, мотивация достижений, отношение к собственному Я, чувство общественного долга, уровень жизненной установки, способность к психологической близости с другим человеком), которые влияют на формирование психологической готовности студентов вуза к овладению будущей профессией.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, личностно-профессиональное качество, саморазвитие, профессиональные умения.

Сучасна освіта орієнтована на актуалізацію можливостей особистості, здатної до свідомого професійного самовизначення, саморозвитку, вільного вибору життєвого шляху, що вимагає певних змін у розбудові загальної стратегії організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, в тому числі і в ділянці вирішення проблеми формування у студентської молоді готовності до професійної діяльності. Основну суть професійної діяльності розкриває поняття “професія”. Поняття “професія” – багатозначне, і включає в себе різні сутності: соціальну, економічну, правову, психологічну і фізіологічну.

Незважаючи на значні відмінності у тлумаченні сутності готовності до професійної діяльності, що зумовлені різноманіттям теоретичних підходів дослідників [1; 3; 5], її змістовими характе-

ристиками можна визнати професійно важливі інтелектуальні якості, сформованість професійних знань, умінь, навичок, високий рівень розвитку емоційно-вольової сфери та відповідну професійну мотивацію. Ці компоненти проявляються у довготривалій підготовленості (як професійно значущі якості) та у тимчасових станах готовності, які актуалізуються при включенні суб'єкта у безпосередню професійну діяльність, що забезпечує необхідний рівень регуляції, стійкості та ефективності професійної діяльності.

Психологічною основою готовності до професійної діяльності є професійна зрілість, яку ми розглядаємо як специфічне особистісне новоутворення, що відображає рівень професійного розвитку людини і виявляється у прагненні та здатності до самовизначення і самореалізації засобами суспільно-корисної діяльності у певній галузі виробництва матеріальних чи духовних благ (тобто у певній професійній сфері). Показниками виникнення професійної зрілості як особистісного утворення є сформованість та інтегрованість її складових, а також здатність людини вирішувати актуальні для неї задачі професійної діяльності чи професійного розвитку.

Психологічна готовність включає в себе, з одного боку запас професійних знань, умінь і навичок, а з іншого – риси особистості: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу [2; 4; 5], ми виділили механізми розвитку готовності до професійної діяльності психолога та педагога:

- механізм емоційно-вольової саморегуляції (розвиток здатності до адекватної спонтанності та свідомої регуляції емоційних проявів);
- механізм ціннісно-сислової саморегуляції (набуття мотивами професійного розвитку статусу особистісного смислу та перетворення мотиву у ціль, тобто встановлення відповідності між цілями професійної діяльності і системою особистісних цінностей (смыслеутворення) та усвідомлення можливості реалізації особистісних прагнень засобами професійної діяльності);
- механізм самоідентифікації (усвідомлення і прийняття професійної ролі);
- механізм самосуб'єктивізації (прояв суб'єктної активності щодо себе, самотворення себе як суб'єкта життєдіяльності (зокрема і професійної діяльності)).

Впродовж навчання у вищій школі під впливом викладання суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі в громадському житті у студентів розвивається і формується професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. В професійній направленості особистості виражається позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби. Професійна направленість передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності. Всі, зазначені вище, компоненти виступають показниками рівня розвитку та сформованості професійної направленості у студентів і характеризуються стійкістю (чи нестійкістю), домінуванням громадських чи вузькоособистих мотивів. Формувати професійну направленість у студентів – це означає зміцнювати позитивне ставлення, інтерес до майбутньої професії, схильності і здібності до неї, прагнення удосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вищої школи, розвивати ідеали, погляди, переконання. Позитивні зміни у змісті професійної направленості виявляються в тому, що міцніють мотиви, пов'язані з майбутньою професією, з'являється прагнення добре виконувати свої ділові обов'язки, бажання показати себе вмілим спеціалістом та досягти успіху в роботі, ростуть домагання успішніше вирішувати складні навчальні питання чи завдання, посилюється відчуття відповідальності. У вищій школі виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення, закономірності розвитку та зміст роботи в майбутній діяльності. Зазвичай, відбувається це таким чином: формування у кожного студента впевненості у своїй професійній придатності; формування свідомого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, передбаченими навчальним планом ВНЗ, а також вироблення прагнення слідкувати за всім прогресивним в діяльності провідних спеціалістів; вміння направляти все самовиховання на користь роботі, постійно поповнюючи свої знання.

Одним з основних завдань вищої освіти є всебічний розвиток особистості як найбільшої цінності суспільства, а також підкреслюється необхідність забезпечення психологічної готовності молоді до самоосвіти, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи та громадською відповідальністю, здатності до особистісної самореалізації.

Сформовані особистісні та професійні якості особистості студента є запорукою успішної навчальної та професійної діяль-

ності, виступають складовою комунікативної компетентності, впливають на становлення вольових та моральних якостей. Уміння студента приймати відповідальність за власні дії, об'єктивно аналізувати причини своїх успіхів та невдач є необхідною умовою інтелектуального та особистісного зростання, важливим внутрішнім чинником саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції. Рівень сформованості особистісних та професійних якостей особистості майбутнього фахівця відбивається у специфіці його поведінки, спілкуванні, науковій та суспільній діяльності, що знаходить своє відображення у багатьох дослідженнях психологічних аспектів ефективності підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ (Л.В.Долинська, О.К.Дусавицький, Є.В.Заїка, О.Ф.Іванова, Н.П.Крейдун, С.Д.Максименко, Н.В.Наумчик, О.Д.Научитель, Н.І.Пов'якель, В.Г.Панок, О.Г.Солодухова, О.Є. Фальова, Т.Б.Хомуленко, Н.В.Чепелева, Л.М.Яворовська, Т.С.Яценко та ін.).

Саме у студентські роки процес становлення особистісно-професійних якостей набуває особливої інтенсивності. Юнацький вік характеризується усвідомленням власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У цьому віці остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проєкція головних напрямків, пошуків, самореалізації тощо. Професійні інтереси, політичні уподобання, стиль поведінки, характер спілкування – усі ці складові способу життя закладаються саме у період навчання у ВНЗ.

Виходячи з таких міркувань, для дослідження проблеми формування особистісно-професійних якостей студентської молоді було використано такі методи: тест “Особистісна зрілість” Ю.З.Гільбуха, методика “Діагностика рівня невротизації” Л.І.Вассермана, методика “Дослідження рівня емпатії” І.М.Юсупова, тест “Діагностика рівня саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності” Л.Н.Бережнова, тест “Оцінка професійної спрямованості особистості”.

У дослідженні взяло участь 240 студентів I, III, V курсу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: 120 студентів спеціальності “Психологія” та 120 студентів спеціальностей “Біологія”, “Географія”.

Розглядаючи й аналізуючи динаміку розвитку особистісно-професійних особливостей студентів психолого-педагогічних спеціальностей, необхідно було встановити, яким чином особистісні і професійні особливості студентів змінюються залежно від курсу та спеціальності.

Результати дослідження особистісно-професійних якостей студентів подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку особистісно-професійних якостей студенської молоді (%)

№	Особистісні та професійні якості	Рівень	Курс					
			I		III		V	
			психол.	педагог.	психол.	педагог.	психол.	педагог.
1.	Емпатія	високий	40	40,5	44,4	50,1	57,2	57,2
		середній	52,5	54	51,1	43,7	40	34,3
		низький	7,5	5,5	4,5	6,2	2,8	8,5
2.	Невротизація	високий	10	13,5	20	18,8	14,3	11,4
		середній	27,5	54	22,3	52,1	31,4	42,9
		низький	62,5	32,5	57,7	29,1	54,3	45,7
3.	Мотивація досягнень	високий	65	70,2	24,5	31,3	20	11,4
		середній	20	19	57,7	54,3	14,3	28,6
		низький	15	10,8	17,8	14,4	65,7	60
4.	Ставлення до власного Я	високий	60	54	35,6	39,6	40	40
		задовільний	25	29,7	53,3	50,1	45,7	42,9
		незадовільний	15	16,3	11,1	10,3	14,3	17,1
5.	Почуття громадського обов'язку	високий	27,5	19	20	22,9	25,7	20
		задовільний	22,5	27	29	20,8	45,7	45,7
		незадовільний	50	54	51	56,3	28,6	34,3
6.	Життєва настанова	високий	15	8,1	15,5	10,3	8,5	8,5
		задовільний	62,5	32,5	69	64,7	74,4	60
		незадовільний	22,5	59,4	15,5	25	17,1	31,4
7.	Здатність до психологічної близькості з іншою людиною	високий	40	37,9	46,6	50,1	48,6	51,4
		задовільний	52,5	54	42,3	43,7	42,9	37,2
		незадовільний	7,5	8,1	11,1	6,2	8,5	11,4
8.	Саморозвиток	високий	25	13,5	22,3	12,5	20	17,1
		середній	30	46	46,6	54,3	51,4	60
		низький	45	40,5	31,1	33,2	28,6	22,9
9.	Професійна спрямованість особистості	предметник	55	56,7	56	60,6	28,6	37,2
		організатор	17,5	8,1	8,9	4,1	25,7	2,8
		комунікатор	20	24,4	26,6	29,1	40	45,7
		інтелігент	7,5	10,8	4,5	6,2	5,7	14,3

Аналізуючи дані таблиці, ми спостерігаємо, що в студентів обох напрямів підготовки (психологи та педагоги) впродовж навчання

відбувається поступове підвищення рівня емпатії, причому відсоткові значення показників цієї якості у студентів обох спеціальностей майже однакові. Середній рівень емпатії поступово переходить у високий впродовж навчання у ВНЗ. Досліджувані з середнім рівнем емпатії у міжособистісних відносинах більше схильні оцінювати інших по вчинках, чим довіряти своїм особистісним враженням. Емоційні прояви тримають під самоконтролем. У спілкуванні уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж висвітлено мовою, але при зайвому прояві почуттів співрозмовника втрачають терпіння. Воліють делікатно висловлювати свою точку зору, але при цьому впевнені, що вона буде прийнята. Виникають труднощі при прогнозуванні розвитку відносин між людьми, тому інколи їхні вчинки є непередбачуваними. Студенти з високим рівнем емпатії є чутливішими і великодушнішими до потреб і проблем оточуючих, схильні багато чого пробачати. Емоційно чуйні, товариські, швидко встановлюють контакти і знаходять спільну мову, щирі, широкісердні. Вони не допускають конфліктів, намагаються знаходити компромісні рішення. Стримано переносять критику на свою адресу. В оцінці подій більше покладаються на свої почуття та інтуїцію, ніж на аналітичні висновки. Воліють працювати з людьми і мають потребу в соціальному схваленні своїх дій.

Аналізуючи динаміку рівнів невротизації впродовж навчання у ВНЗ отримуємо, що у студентів-педагогів переважає середній рівень невротизації (1 курс – 54%, 3 курс – 52,1%, 5 курс – 49,2%), а у студентів-психологів – низький рівень невротизації (1 к. – 62,5%, 3 к. – 57,7%, 5 к. – 54,3%). Високий рівень невротизації в студентів обох спеціальностей майже не проявляється (1 курс псих. – 10%, пед. 13,5%; 3 курс псих. – 20%, пед. 18,8%; 5 курс псих. – 14,3%, пед. 11,4%). Отже, відбувається зниження рівня невротизації на обох напрямках підготовки фахівців впродовж навчання у ВНЗ. Студенти з низьким рівнем невротизації незалежні, ініціативні й емоційно стійкі. У них переважають позитивні переживання, такі, як спокій та оптимізм. Володіють почуттям власної гідності і легкістю у спілкуванні. У студентів-психологів впродовж навчання у ВНЗ знижується відсоткове співвідношення досліджуваних з низьким рівнем невротизації (1 курс – 62,5%, 3 курс – 57,7%, 5 курс – 45,7%), а у студентів-педагогів середній рівень невротизації на п'ятому курсі переходить у низький.

Розглядаючи мотивацію досягнень, отримуємо, що у студентів-психологів (65%) і педагогів (70,2%) на першому курсі найвищий рівень мотивації досягнень (досліджувані прагнуть до максимально повної самореалізації, самостійності та ініціативності), на третьому

курсі поступово знижується мотивація до середнього рівня (57,7% та 54,3% відповідно) і вже на п'ятому – низький рівень мотивації досягнень у 65,7% психологів та 60% педагогів.

За наступною шкалою – “Ставлення до власного Я” отримані результати свідчать про те, що на першому курсі обох напрямів підготовки фахівців високий рівень ставлення до власного – Я у 60% психологів та 54% педагогів, але на наступних курсах, третьому (у 53,3% психологів та 50,1% педагогів) і п'ятому (у 45,7% психологів та 42,9% педагогів), переходить в задовільне ставлення до власного Я. Це можна пояснити тим, що студенти на першому курсі почувають себе впевненіше у своїх можливостях, знаннях, уміннях і навичках. Вони задоволені своїми здібностями, темпераментом і характером. У них адекватна самооцінка, висока вимогливість до себе та інших людей.

Проаналізувавши дані, отримані за шкалою “Почуття громадського обов'язку”, можна відмітити, що на початку навчання у ВНЗ на обох напрямках підготовки (у 50% психологів та 54% педагогів) спостерігається незадовільний рівень почуття громадського обов'язку, але на п'ятому курсі переходить в задовільний рівень (45,7% психологів та 45,7% педагогів). У досліджуваних з'являються такі якості, як патріотизм і зацікавленість у суспільно-політичному житті.

Дані за шкалою “Здатність до психологічної близькості з іншою людиною” свідчать про те, що на першому курсі більшість студентів мають задовільний рівень (52,5% психологів та 54% педагогів), але вже на третьому (46,6% психологів та 50,1% педагогів) та п'ятому курсах (48,6% психологів та 51,4% педагогів) збільшується кількість студентів з високим рівнем здатності до психологічної близькості з іншою людиною. Отже у досліджуваних впродовж навчання у ВНЗ вдосконалюються такі особистісні якості, як доброзичливість до людей, здібності до почуття співпереживання, вміння вислуховувати і прислухатись до інших.

У більшій частині усіх респондентів переважає середній рівень саморозвитку (1 курс псих. – 30%, пед. 46%; 3 курс псих. – 46,6%, пед. 54,3%; 5 курс псих. – 51,4%, пед. 60%). У 45% студентів психологів на першому курсі спостерігається низький рівень, який уже на третьому і п'ятому курсі переходить в середній рівень (3 к. – 46,6%; 5 к. – 51,4%) саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності. У студентів педагогічного напрямку впродовж навчання збільшується лише відсоткове значення середнього рівня саморозвитку.

Опрацювавши результати за тестом “Оцінка професійної спрямованості особистості”, можна зробити такі висновки: в обох напрямках підготовки найбільше проявляється такий фактор, як

“предметник” (1 курс псих. – 55% , пед. 56,7% ; 3 курс псих. – 56% , пед. 60,6% ; 5 курс псих. – 28,6% , пед. 37,2%), який впродовж навчання у ВНЗ знижується у відсотковому значенні. Респонденти з даною спрямованістю володіють такими якостями, як спостережливість, професійна компетентність, потяг до творчості. На п'ятому курсі фактор “предметник” переходить в фактор “комунікатор” (40% психологів та 45,7% педагогів). У студентів педагогічного напрямку підготовки найнижчі результати отримані за “організаторську” спрямованість (1 курс – 8,1% ; 3 курс – 4,1% ; 5 курс – 2,8%), а у студентів психологів – “інтелігент” (1 курс – 7,5% ; 3 курс – 4,5% ; 5 курс – 5,7%).

Респонденти, яким притаманна спрямованість “предметник”, характеризуються такими якостями як: товариськість, доброта, висока моральність, емоційність і пластичність поведінки.

Співставляючи результати досліджень, отримані за двома напрямками підготовки, можна відмітити, що серед студентів педагогічних напрямів підготовки на першому курсі переважає середній рівень емпатії, невротизації і саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності. Значній частині респондентів притаманна така спрямованість особистості, як “предметник”. На високому рівні знаходиться ставлення до власного-Я і мотивація досягнень, на задовільному рівні здатності до психологічної близькості з іншою людиною. Також спостерігається незадовільний рівень почуття громадського обов'язку і життєвої настанови. На третьому курсі – високий рівень емпатії і здатності до психологічної близькості з іншою людиною. У більшості студентів спостерігається середній рівень невротизації та саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності, ставлення до власного Я та мотивації досягнень і життєвої настанови, незадовільний рівень почуття громадського обов'язку. У п'ятикурсників педагогічних спеціальностей високий є рівень емпатії та здатності до психологічної близькості з іншою людиною; середнім рівень ставлення до власного Я та саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності, а також у громадському обов'язку та життєвій настанові. Більшості студентів притаманний низький рівень невротизації.

Серед майбутніх психологів на першому курсі переважають студенти з високим рівнем мотивації досягнень і ставлення до власного-Я, та низьким рівнем невротизації, саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності і почуття громадського обов'язку. Задовільний рівень життєвої настанови і здатності до психологічної близькості з іншою людиною.

На третьому курсі у студентів психологів на високому рівні знаходиться здатність до психологічної близькості з іншою

людиною. На низькому рівні – невротизація і почуття громадського обов'язку, середній рівень зайняли такі професійні якості дослідження, як: емпатія, саморозвиток у професійно-педагогічній діяльності, ставлення до власного Я, мотивація досягнень і рівень життєвої настанови.

Студенти-психологи п'ятого курсу характеризуються високим рівнем емпатії та здатності до психологічної близькості з іншою людиною. На середньому рівні знаходиться саморозвиток у професійно-педагогічній діяльності, почуття громадського обов'язку, життєві настанови і ставлення до власного Я. Низький рівень невротизації і мотивації досягнень. Професійна спрямованість – “комунікатор”.

Отже, експериментальне дослідження виявило таку динаміку розвитку особистісно-професійних особливостей студентів впродовж навчання у ВНЗ з першого по п'ятий курс у психологів: рівень саморозвитку у професійно-педагогічній діяльності і рівень життєвої настанови зростають, але лише на середньому рівні, здатність до психологічної близькості з іншою людиною і емпатійність зростають з задовільного рівня на високий, невротизація на низькому рівні і поступово зменшується, а рівень професійної спрямованості з “предметника” переходить на рівень “комунікатор”.

У студентів педагогічних спеціальностей впродовж навчання у ВНЗ спостерігається така динаміка розвитку особистісно-професійних особливостей студентів: невротизація знижується на середньому рівні, а саморозвиток у професійно-педагогічній діяльності на задовільному рівні зростає; емпатія зростає з середнього рівня на високий, так само, як і здатність до психологічної близькості з іншою людиною; також зростає почуття громадського обов'язку і рівень життєвої настанови, але лише з незадовільного на задовільний. Знижується рівень ставлення до власного Я з високого на середній, а мотивація досягнень поступово знижується з високого на низький. Рівень професійної спрямованості змінюється з “предметника” на “комунікатора”.

Підсумовуючи зазначене вище, можна відмітити, що в залежності від спеціальності особливих відмінностей не спостерігається. Але в залежності від курсу студенти стають більш чутливими до потреб і проблем оточуючих, товариськими, швидше встановлюють контакти і знаходять спільну мову. Намагаються не допускати конфліктів й знаходять компромісні рішення, стримано переносять критику на свою адресу. Стають більш спостережливими, креативними і емоційно стійкими. Прагнуть до максимально повної самореалізації та самостійності.

Список використаних джерел

1. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы/ К.М. Гуревич. – М.: Наука, 1970. – 272 с.
2. Климов Е.А. Как выбирать профессию?/ Е.А. Климов. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионала/ Е.А. Климов – Воронеж: МОДЭК, 1996. – 400 с.
4. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності/ Л.В. Кондрашова – К.: Вища школа, 1987. – 53 с.
5. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации/ В.Г. Леонтьев. – Новосибирск: Изд-во НГПИ, 1992. – 216 с.

In the article on the basis of analysis of psychological and pedagogical literature mechanisms (emotional-volitional self-regulation, valued-semantic self-regulation, self-authentication) and personality-professional qualities (motivation of achievements, attitude toward own-I, feeling of public duty, level of the vital setting, capacity for psychological closeness with other person), that influence on forming of psychological readiness of students of higher educational establishment to the capture by a future profession are determined.

Key words: professional self-determination, personality-professional quality, self-development, professional abilities.

Отримано: 4.03.2012 р.

УДК 159.953

І.А.Гуляс

Графічно-малюнкові репрезентації основних етапів життя особистості

Проведене дослідження дозволило виявити певні показники, які характеризують респондентів у їх баченні, сприйманні власного життєвого шляху в цілому часовому континуумі або лише в його психологічному теперішньому та майбутньому психолого-часових аспектах.

Ключові слова: життєвий шлях, минуле, теперішнє, майбутнє, психологічний вік, коефіцієнт суб'єктивної реалізації життя.